

EL DESARMAMENT DELS MORISCOS A CAMP DE TÚRIA (VALÈNCIA, 1563)¹

Iris Marco

Resum: Arran de la contextualització del que foren els successius intents de desarmament de moriscos dins la política de control d'aquestos des de l'ordre de conversió, es fa una explicació del protocol que es va seguir en l'únic de tots els desarmaments que va assolir caràcter general a tot el Regne, el de 1563, a partir de la transcripció i estudi de la documentació relativa al desarmament que es troba a l'Arxiu del Regne de València. S'ha intentat, a més, oferir un balanç del que fou la requisita d'armes a la comarca de Camp de Túria en quantitat i qualitat.

Paraules clau: Segle XVI, Moriscos, Desarmament, Regne de València, Camp de Túria.

Abstract: Starting from the context of the consecutive attempts of disarmament of the *moriscos* within the control policy of them since the conversion law, it is made an explanation of the protocol that followed the only disarmament that reached general extent in the whole Reign, the one made in 1563, from the transcription and study of the documentation related to the disarmament found at the Valencian Reign Archives. An attempt has been made, in addition, to offer an evaluation of what the confiscation of weapons in the region of *Camp del Turia* was in quantity and quality.

Key words: 16th Century, moriscos, Disarmament, Kingdom of Valencia, Camp de Túria.

OBJECTIUS DEL TREBALL

ELS moriscos del Regne de València visqueren des de la seua conversió en una situació permanent de desigualtat, malgrat les promeses a ells formulades per raó de la seua recentment assolida condició de cristians. La teòrica equiparació amb aquests últims quedà en una mera declaració d'intencions, car des del primer moment se'ls aplicaren una sèrie de limitacions i restric-

---

¹ Aquest article és un resum de la Tesi del Màster d'"Història i Identitats Hispàniques a la Mediterrània Occidental. Segles XV-XIX", titolat: "El desarmament de moriscos de 1563 al Camp de Túria: estudi del protocol i anàlisi armamentística", dirigida pel Dr. Rafael Benítez Sánchez-Blanco i presentada al Departament d'Història Moderna de la Universitat de València el 19 de desembre de 2011, davant d'un tribunal format pels Doctors Ricardo Franch Benavent i Lluís Guia Marín i presidit per la Doctora Emilia Salvador Esteban.

cions, relatives fonamentalment a la llibertat de moviments i a l'armament, de les quals els successius desarmaments en són una mostra.

En aquest treball s'ha intentat fer una aproximació a l'execució al Camp de Túria del desarmament de 1563, el més general dels que es faran des del bateig forçós dels mudèjars: com es va efectuar eixe desarmament, en què consistí el protocol, qui hi participà, quants moriscos es desarmaren, quines anècdotes o fets remarcables es produïren, quin en va ser el balanç. L'objectiu és analitzar quin era el nivell d'armament dels moriscos de la comarca: esbrinar quins tipus d'armes es confiscaren i en quines quantitats, en quin import es valoraren, en quin estat es trobaven dites armes i quina fou la combinació d'armes més freqüent entre els nous conversos de la comarca.

A l'estudi s'han analitzat i recomptat les armes ofensives i defensives que posseïen aquests moriscos, tot i que són les primeres les que ens ofereixen un panorama "objectiu" del grau de bel·licositat dels nous conversos. Es tracta, en última instància, d'un intent d'apropar-nos a eixa població morisca a través de les armes que posseïen a casa: hem volgut oferir una visió interessant i oberta del que fou eixe desarmament a la comarca de Camp de Túria, una de les comarques morisques per excel·lència, bressol d'insignes moriscos com ho foren els Abenàmirs o els Barrabé.

ANTECEDENTS HISTÒRICS DEL DESARMAMENT DE 1563

Tot i que el desarmament de 1563 fou l'únic que assolí caràcter general (es va realitzar el mateix dia i a la mateixa hora a tots els llocs de moriscos del Regne de València), al llarg del segle XVI hi hagué altres projectes de desarmament que per diferents motius no s'arribaren a efectuar.

El desarmament de 1525 té lloc una vegada determinada l'obligatorietat de la conversió. És concebut per Carles V com un requisit previ a l'evangelització. A la crida del 16 de novembre d'aquest any, on la virreina Germana de Foix feia públiques les instruccions que Carlos V li envià referents a la conversió, s'incloua també el desarmament general dels moriscos del Regne "com a condició necessària per a que els predicadors puguen dur a bon terme la seua tasca".² En dit pregó s'establia que els musulmans només podien dur amb ells un ganivet de punta arrodonida, devent lliurar totes les altres armes defensives i ofensives que tingueren en el seu poder. Els oficials reials i els senyors de vassalls (al igual que es farà en el desarmament del 1563) prendran totes les armes als seus moriscos, guardant-les en lloc segur i fent-ne inventari davant notari. Finalment no va tindre el caràcter

² V. Vallés i Borràs, "Germania i Senyoriu: La baronia de Carlet", a *Al-Gezira* n^o3, *Revista d'Estudis Històrics-Ribera Alta*, 1987, p. 145.

general que pretenia l'emperador i que sí assolí el de 1563, efectuant-se només en algunes poblacions ja que, com recullen R. Benítez i J. F. Pardo, “*si dans certaines localités ces mesures furent appliquées dès décembre 1525, comme ce fut le cas dans le seigneurie du duc de Gandia, dans de nombreux autres territoires il fallut attendre la pacification des insurrections qui éclatèrent contre le baptême forcé*”.³

Serà a l'hivern de 1527, amb el descens del tràfec naval, quan començaran els preparatius per a un nou intent de desarmament.⁴ Aquest havia de ser tractat com a un afer local, sense intervenció de l'exèrcit que, sense dubte, espantaria els moriscos i seria costós de pagar. El desarmament el durien a terme les autoritats locals: batlles a les terres de reialenc i barons a les de senyoriu, i una vegada arreplegades les armes i fet esmerat inventari per enviar al rei, aquestes serien emmagatzemades en un lloc ben vigilat de la vil·la reial o senyorial des de la qual s'havien coordinat les actuacions. El desarmament de 1527 es planteja de forma que només alguns comissaris reals vigilarien de prop el desarmament: Francesc Ferrer en Bunyol i Francesc Abel en Xiva, Alaquàs, Estivella i Beselgua. Seran les autoritats locals les que aclaparen tot el protagonisme en l'execució del mateix. Però els algerians llançaren els seus primers atacs just quan es promulgava l'ordre de desarmament, el 21 de gener del 1527, i les il·lusions del duc de Calàbria d'efectuar una operació segura, sense recórrer a gent d'armes, s'esfumaren. L'amenaça de l'esquadra algerina li va fer comprendre que les autoritats locals es veurien desbordades pels problemes que sens dubte generaria el desarmament. De nou, malgrat la voluntat reial, s'haurà d'aplaçar l'execució per la força de les circumstàncies.

Entre 1539-42, el litoral del Regne fou tranquil·litzant-se. La tolerància de la noblesa envers les pràctiques religioses dels nous convertits i envers els seus desitjos d'emigrar al nord d'Àfrica o d'abandonar el senyoriu foren decisives per evitar les fugues massives i violentes, però la intromissió de la Inquisició acabà amb aquesta situació de relativa estabilitat fins el 1545,

³ R. Benítez i J. F. Pardo, “Obstacles à l'intégration des morisques du royaume de Valence: discrimination légale et résistance morisque”. *Cahiers de la Méditerranée*, n° 79. *Les morisques*. Centre de la Méditerranée Moderne et Contemporaine. Décembre 2009, p. 175, a partir del text de V. Vallés i Borràs, “Germania i Senyoriu: La baronia de Carlet”, a *Al-Gezira* n° 3, Revista d'Estudis Històrics-Ribera Alta, 1987, pp. 145-147.

⁴ J. F. Pardo Molero, *La defensa del Imperio. Carlos V, Valencia y el Mediterráneo*. Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V., Madrid, 2001, *passim*. Per als procediments del desarmament, l'autor remet a R. Pinilla, *El virreinato conjunto de Germania de Foix y don Fernando de Aragón (1526-1536): fin de una revuelta y principio de un conflicto*, València, 1981, tesi doctoral, t. I, pp. 392-395 i a la síntesi de la mateixa autora a *Valencia y doña Germania: castigo de agermanados y problemas religiosos*, Generalitat Valenciana, València, 1994, pp. 69-70.

any en què el Sant ofici fou inhibit del coneixement dels delictes dels moriscos valencians.⁵

El 1543, el príncep envia instruccions per a un nou desarmament de moriscos. Per tots és conegut que aquests estaven més que armats i s'havien convertit en una doble amenaça: per la seua pròpia perillositat i per la proximitat dels vaixells turcs, amb la possibilitat latent d'una acció combinada entre ambdós. Però, justament per això, efectuar el desarmament amb l'esquadra turca a les portes de les costes valencianes no semblava una bona idea. Els moriscos s'alterarien de nou i això augmentaria el descontent dels seus senyors, que volien mantindre'ls en pau i presumiblement boicotarien els intents de fortificació. D'aquesta manera, l'ordre queda en suspens davant la proximitat de l'amenaça turca.

A partir de desembre del 1544, l'operació torna a ser debatuda. Es discuteix, fonamentalment, si el protagonisme del desarmament l'ha de tindre la noblesa o l'exèrcit. Aquesta manca d'acord farà que la decisió es vaja retardant fins que la pacificació dels moriscos i la retirada dels otomans la descarten, limitant-la finalment a una reiteració de la prohibició de portar armes. El protagonisme militar que es buscava en el projecte de desarmament de 1543-44, és el que el diferenciarà dels desarmaments de 1525 i 1563, on la responsabilitat caurà en mans dels senyors i dels representants del rei a les terres de senyoriu i de reialenc respectivament.

Per la seua banda, el desarmament de 1563 serà el primer desarmament efectivament realitzat amb caràcter general al Regne de València. La postura de Felip II front al problema morisc consistirà en el *control, reformació i instrucció dels moriscos*, i només una volta instruïts vindrà la repressió inquisitorial. En aquesta línia, el desarmament és vist com el primer pas per a la instrucció.⁶ Entre les causes que acceleraran el desarmament es troba la pressió turco-musulmana, que provoca temor a la Península davant la possibilitat d'una "reconquesta" islàmica, sobre tot en cas de coordinar-se un atac turco-berberisc amb una sublevació morisca. A més, existia un temor latent per la gran implicació d'aquesta minoria marginada en qüestions de bandolerisme i pirateria al conjunt del Regne;⁷ però aquesta implicació no és res per al risc potencial que poden suposar a causa de la seua importància numèrica.

El desarmament es durà a terme seguint el que va preconitzar l'inquisidor Miranda. Havia de ser realitzat "*por mano de los mismos barones, por*

⁵ R. Benítez, *Heroicas decisiones. La monarquía católica y los moriscos valencianos*, Institut Alfons el Magnànim, València, 2001, p. 156.

⁶ Halperin Dongui ja ho va resaltar: "*tales precauciones político-militares –el desarme– no estaban desligadas del problema de la conversión, no eran sino el prelude de una ofensiva más enérgica: la que en Granada llevó a la guerra*". T. Halperin Dongui, *Un conflicto nacional. Moriscos y cristianos viejos en Valencia*, Valencia, PUV-Biblioteca de Estudios Moriscos, 2008, p. 111.

⁷ Sebastià Garcia Martínez, *Bandoleros Corsaris i moriscos*, València, 1980, p. 18.

la grande confiança que tenemos dellos, y que en este negocio vernán bien y se emplearán, porque esto lleve buen camino haréys que se comience por vuestras tierras [...] porque por vuestro exemplo se guien ellos a hazer lo mismo".⁸ Els moriscos eren, en molts casos, el braç armat de l'aristocràcia latifundista en les seues lluites de bandositats, la qual cosa provocà la virulenta oposició senyorial al desarmament. Però també està present l'opinió de Miranda en la intenció d'evitar qualsevol consulta dilatòria que retardara el desarmar dels moriscos i de no escoltar-ne arguments en contra. Per això la resposta del rei a les protestes dels senyors només arribarà el dos d'abril, quan el desarmament ja ha finalitzat. Seguint el parer de Miranda, s'enviaren comissaris reials per tot el Regne per a que efectuaren la requisita en col·laboració amb les autoritats locals. L'acceptació de la presència d'un comissari reial en terres de senyoriu constitueix un element polític de primer ordre, una mostra del camí pel qual, d'ara en avant, anirien les coses per als senyors valencians. Com es tractava d'una forta mesura de seguretat nacional s'havia d'efectuar per sorpresa, i per això es realitzaria en un sol dia i en les quatre hores posteriors a la lectura de la crida. Dos experts en armes i un notari acompanyaven el comissari per avaluar les armes dels moriscos i alçar acta de tot, valorant el preu que les mateixes, en funció de l'estat en què es trobaven, podien valdre.

Si comparem *grosso modo* els trets dels tres intents principals de desarmament que tingueren lloc al segle XVI, obtenim la taula 1:

Taula 1. Comparativa dels projectes de desarmament del segle XVI

<i>Any de desarmament</i>	<i>Protagonisme en l'execució</i>	<i>Grau de materialització</i>
1525	Oficials reials i autoritats locals	Realitzat només en algunes poblacions <i>Motiu: inici de les revoltes morisques</i>
1527	Autoritats locals (i només alguns comissaris reials)	Aplaçat <i>Motiu: proximitat de l'esquadra algerina</i>
1543-44	Militars (molt debatut)	Aplaçat per les circumstàncies i per discrepàncies i finalment descartat <i>Motiu: pacificació dels moriscos</i>
1563	Comissaris reials i autoritats locals	Execució amb caràcter general a tots els llocs del Regne

⁸ ARV, Real 253, f. 6 v.

PRESENTACIÓ DE LES FONTS

La documentació transcrita i analitzada al nostre treball i sobre la qual volem oferir les conclusions obtingudes, és aquella produïda arran del desarmament de 1563, que es troba a l'Arxiu del Regne de València (d'ara endavant ARV), a la secció de Real Cancelleria, i pertany a la sèrie de *Procesos de desarme de moriscos*. Apareix explicada i detallada a l'instrument de descripció (I.D.) n° 49,⁹ elaborat per Jesús Villalmanzo. La informació es trobava recollida en 3 gruixuts volums, els llibres 562, 563 i 564. Aquests llibres es troben a la secció de Real Cancelleria i, causa del seu excessiu grossor, foren subdividits en un total d'onze volums. La documentació relativa als llocs de moriscos de Camp de Túria forma un conjunt de 380 planes, aproximadament.

Per a parlar de la documentació del desarmament, és obligatori citar (no sense certa precaució) a Danvila Collado,¹⁰ per ser el primer en apropar-se al conjunt del material i fer-ne una síntesi general. Danvila, però, treballà el marc legal general del procés sense apropar-se als documents relatius als inventaris locals d'armes. El treball de Danvila està estructurat en quatre parts:

–En primer lloc, fa una explicació general de la documentació: nombre de folis, localització a l'ARV, contingut de la mateixa, poblacions amb què comença i acaba l'escorcoll a cada volum...

–A continuació detalla el que ha sigut el seu treball a partir de la lectura dels codis: ha elaborat un llistat ordenat alfabèticament dels llocs de moriscos on s'efectuà el desarmament, indicant-ne el nom del senyor del lloc i del comissari que va realitzar l'escorcoll. A més, diu també que “*se han tomado asimismo los nombres de los moriscos cuyas casas fueron registradas*”,¹¹ però no dóna cap informació respecte d'eixe llistat de caps de família.

–Després inclou una transcripció dels principals documents (pragmàtiques, ordres, edictes) que encetaren i regiren el procés de desarmament, tot i que no indica ni el full ni el volum en què es troben, dificultant-ne l'accés als mateixos.

–Danvila aporta l'esmentat quadre amb la relació per ordre alfabètic dels pobles de moriscos de l'antic Regne de València, explicant qui era el senyor de cada lloc, qui va exercir com a comissari nomenat a l'efecte i el nombre de cases registrades.

–Per últim fa un llistat de les diferents classes d'armes segrestades als moriscos del Regne i el seu nombre, aportant-ne xifres globals però no parcials (per poblacions).

⁹ Jesús Villalmanzo, *Real Cancillería. Proceso del desarme de moriscos, registros 562, 563 y 564: Relación topográfica y alfabética de poblaciones*, I.D. 49. Valencia, 1988, ARV.

¹⁰ M. Danvila, “Desarme de los moriscos en 1563”, *BRAH*, t. X, 1887, pp. 274-276.

¹¹ *Ibid.*, p. 275.

La pregunta que ens formulem és si Danvila realment va llegir i transcriure tota l'abundantíssima documentació continguda als tres volums (i, de ser així, on estan els resultats d'eixa transcripció) o si es va limitar a comptabilitzar les armes confiscades a partir del resum present a cadascun dels inventaris¹² i a enumerar les cases de moriscos per obtindre'n un recompte del número total.

L'ABAST GEOGRÀFIC DEL TREBALL

L'envergadura de la documentació produïda arran del desarmament de moriscos de 1563 ens ha fet circumscriure el nostre estudi a l'àmbit geogràfic comarcal, limitant-lo als llocs de moriscos que hui conformen la comarca de Camp de Túria. Per a dit estudi s'han deixat fora poblacions que actualment pertanyen a nivell polític i administratiu a la comarca, però que al segle XVI pertanyien a senyors diferents i conformaven realitats molt distintes, com és el cas de Domenyo, Loriguilla, o Sant Antoni de Benaixeve, traslladades al territori de Camp de Túria per a construir un embassament i que pertanyien al vescomtat de Xelva. En canvi s'han inclòs Olocau i Gàtova, incorporades a la comarca de Camp de Túria recentment però que formaven part, juntament amb Marines, del senyoriu de don Alonso de Vilarrugat. Altres, com Llúria o La Pobla, eren nuclis cristians i tampoc apareixen al recompte. La resta de localitats eren el 1563 llocs de moriscos, excepte Vilamarxant, que era una localitat mixta de cristians vells i nous.

L'estudi dels inventaris d'armes ens han permès de fer un recompte del nombre de cases morisques que hi havia a cada lloc de conversos de la comarca. A tal efecte s'ha utilitzat la informació transcrita a partir dels inventaris de les armes continguts a l'ARV¹³ i s'han acarat les xifres obtingudes amb les dades ofertes per Lapeyre¹⁴ a la seua *Geografía de la España morisca* (obra també d'obligada consulta) i per Danvila dels llocs moriscos o mixtes de Camp de Túria. El nombre de cases que aquests autors indiquen per a algunes de les localitats no coincideixen amb la informació obtinguda directament de la transcripció dels documents. Després de moltes comprovacions dels desviaments, la conclusió és que el recompte recollit per Danvila i Lapeyre conté alguns errors pel que fa al nombre de cases escorcolla-

---

¹² Al seu text no queda clar: "Y después, previa la calificación que resulta de los mismos inventarios, se han totalizado las armas ocupadas". M. Danvila, "Desarme de los moriscos en 1563", *BRAH*, t. X, 1887, p. 275.

¹³ ARV, Real Cancelleria, llibres 562, 563 i 564.

¹⁴ Henry Lapeyre, *Geografía de la España morisca*, València, PUV-Biblioteca de Estudios Moriscos, 2009, pp. 44-52. Les dades publicades per Lapeyre coincideixen amb les ofertes per Danvila a "Desarme...".

des, degut possiblement al mal estat en què es trobaven els documents a l'ARV abans de la seua restauració. El resultat de la comparació del recompte de Lapeyre (i Danvila) i el d'elaboració pròpia es pot observar a la taula 2.

Taula 2. Nombre de cases de moriscos a Camp de Túria

<i>Lloc/cases</i>	<i>Recompte Lapeyre</i>	<i>Transcripció Processos</i>
Vilamarxant	74	74
Riba-Roja	82	83
Nàquera	25	26
Bètera	123	124
Serra	19	19
Ria	17	17
Gàtova	22	22
Marines	42	43
Olocau	20	29
Benaguasil	151	151
Benissanó	120	120

DESENVOLUPAMENT DEL PROCÉS

El protocol de desarmament, que constituïa tot ell un mateix acte notarial, constava d'una sèrie de parts, al final de les quals el notari, davant testimonis, donava fe de la veracitat dels fets.

Aquest protocol s'encetava amb l'enviament de la *carta de Felip II als senyors*, una vegada presa la decisió. En elles el monarca justifica la seua postura explicant que l'emperador, son pare, ja tenia intenció de confiscar les armes als moriscos però no ho va poder concretar per trobar-se ocupat en assumptes de major importància. La seua decisió és no retardar més el desarmar dels moriscos. El rei explica que han de ser els propis senyors els que ho facen, perquè en ells té el rei gran confiança. Si en el moment de rebre la carta el senyor és fora del seu territori, ha de tornar a ell d'immediat per a estar present, juntament amb el comissari reial, en el segrest de les armes. Com s'ha de fer a la mateixa hora i dia a totes les poblacions de moriscos i davant la impossibilitat d'estar presents en tots els seus llocs per a assistir a la confiscació, delegaran les funcions en els seus batlles i oficials, que actuaran com a representants seus. Després els explica el procediment i els demana discreció, amenaçant-los amb prendre mesures en cas de no complir les ordres reials.¹⁵

¹⁵ "Y no correspondiendo vos a ello con efecto, no podríamos dexar de mirar y proveherlo como conviniere". ARV, Real Cancellaria, 562-I, ff. 106 v-107 r.

Una vegada informats els senyors, el rei, a través del duc de Sogorb, duia a terme la *notificació de la comissió*. Aquesta fou expedida el primer de febrer de 1563 i ve rubricada pel propi duc i per mossèn Joan Ferrandis de Soto. En ella don Alonso d'Aragó, en nom de Felip II, informa que el rei ha ordenat el desarmament dels moriscos i que aquest ha de ser efectuat pels barons (o pels seus oficials) juntament amb un comissari. A continuació, li transmet les instruccions per a efectuar el desarmament que, en síntesi, són les següents: el comissari ha d'acudir personalment el 8 de febrer al lloc en qüestió, presentar la comissió al senyor i exhortar-lo a ell o al seu oficial per a que vaja de casa en casa dels moriscos de dit lloc, juntament amb ell mateix, i els confisque absolutament totes les armes sense distinció, tant ofensives com defensives, fent anotació de què són, a qui pertanyen i el preu que podrien valdre. D'aquestes armes s'ha de fer inventari davant notari si n'hi ha i, si no, l'inventari l'han de signar conjuntament el comissari i el senyor o el seu oficial. De dit inventari s'hauran de fer dues còpies, una per al senyor (o el seu oficial) i l'altra per al comissari, que li la remetrà al rei. Una volta confiscades, el senyor guardarà les armes en lloc segur i no les tornarà, ni les vendrà, fins que el duc o el Rei li comuniquen el que s'ha de fer amb elles. Després faran publicar el pregó i reial pragmàtica que se'ls lliura amb les instruccions i deixaran constància de la seua publicació a la part de darrere. Una vegada pregonades les ordres reials lliuraran l'inventari i la publicació de dits pregó i pragmàtica al duc de Sogorb per a que ell pugui enviar-li tot al monarca. S'ha de fer tot en secret i amb la màxima discreció.

Rebudes les instruccions reials, ve la *presentació de la comissió al senyor* o al seu oficial per part del comissari, exhortant-lo a complir-ne el contingut referit a la confiscació de les armes. De nou l'acte acaba amb la intervenció del notari, que dóna fe de que dits actes han tingut lloc, i la signatura de les persones que actuen com a testimonis.¹⁶ De vegades no hi ha notari públic al lloc i, tal i com indiquen les instruccions enviades als comissaris, donaran fe dels actes conjuntament el propi comissari i el senyor o el seu oficial.

Després es procedeix a la *lectura i publicació de la crida i pragmàtica*. Comencem primer per l'explicació del sentit d'ambdues disposicions: pel que fa a la *pragmàtica*, el document comença amb la data i la breu explicació del seu contingut a mode de títol, a saber: la prohibició feta als moriscos i llurs descendents de posseir i portar armes, llevat de ganivets, estris de la casa i les eines necessàries per desenvolupar el seu ofici. Trobem ací

---

¹⁶ “Recepi ego, Michael Hieronimus Climent, notarius publicus civitatis Valentiae, preinsertum inventarium in precedentibus quatuor foleis et presentem pagina papiri contentum in quorum fidem et testimonium hic meum solitum artis notariae appono sig[signe]num”. *Ibid.*, f. 110 v.

les parts habituals de la pragmàtica (títol, títols de Felip II...) i el contingut de la mateixa pròpiament dit: la prohibició expressa feta als moriscos de posseir i portar armes:

Statuhim, sancim, ordenam, prohibim e manam expressament que los dits novament convertits de moros, fills e descendents de aquells en lo dit Regne de València per via alguna, directa o indirecta, cogitada, o incogitada, no puiuen tenir ni portar en ses cases pròpies, ni de altri, ni fora delles, ni en altre qualsevol loch o part armes algunes offensives ni defensives, pròpies ni de altri, excepto ganivets e instruments necessaris per usos de casa, arts y officis de cascú.¹⁷

A la lectura del document s'especificuen també les penes que s'aplicaran a qui no la complisca, que van des de la pèrdua definitiva de les armes a la pena de mort. La pragmàtica va dirigida als moriscos del Regne i llurs descendents i a qualsevol altre morisc que s'hi trobe, però el rei fa extensiva l'obligació als senyors i oficials dels dits llocs de moriscos, els quals tenen el deure de fer complir el contingut de la pragmàtica als seus súbdits sots pena de dos mil florins.

Finalment, per evitar que hom puga al·legar desconeixement de l'ordre reial, Felip II mana que es publique la dita pragmàtica en tots els llocs de moriscos del Regne i que es consigne a la part posterior la seua publicació. La pragmàtica acaba amb la data i la signatura del rei, junt amb el *vidit* dels membres del Consell d'Aragó. En la part inferior el duc de Sogorb, en compliment de l'ordre reial, mana imprimir i publicar les còpies del document. Per últim signen el duc, Joan Ferrandis de Soto i els membres de la Reial Audiència de València, la signatura dels quals dóna força al document. Per a la seua publicació s'ha reservat al final del document un espai en blanc per a anotar manualment la data de publicació, que serà per a totes les poblacions el 8 de febrer de 1563.

Pel que fa a la *crida*, document manuscrit a diferència de la pragmàtica, impresa, cal comentar que comença recollint els títols del duc de Sogorb, que és qui fa arribar les ordres als moriscos. En ella es mana que, en el termini de quatre hores des de la publicació de la desús dita crida, els moriscos lliuren als senyors o els seus representants totes les armes de qualsevol mena que tinguen al seu poder, "axí offensives com deffensives, axí scope-tes, arcabuços, ballestes, armes encastades de qualsevol qualitat que sien, spases broquers, adargues, rodelles, cuyraçes, cossalets, petos e cotes de malla y altres armes de qualsevol gènere que sien".¹⁸ La pena recollida per als que no complisquen les ordres reials serà de condemna a galeres i de perdició de les armes sense remissió. A més aquesta amenaça va dirigida

¹⁷ *Ibid.*, f. 86 v.

¹⁸ *Ibid.*, ff. 85 r i v.

tant contra els moriscos, com contra els cristians vells que tinguen al seu poder armes de nous conversos i no les lliuren. El document contempla també una recompensa per qui denuncie els que incomplisquen la reial ordre, consistent en la meitat del valor de les armes. Per últim, s'indica la voluntat de publicar-la per evitar que ningú puga al·legar desconeixement dels manaments reials. Signen la crida el duc, amb el seu segell de placa, i els membres de l'Audiència, a més de Joan Ferrandis de Soto.¹⁹

Al revers del document, el missatge o corredor públic del lloc declara haver llegit públicament la crida o la real pragmàtica als llocs on s'acostuma, normalment a la plaça de la localitat i davant de tots els veïns o dels nous convertits, per a que no puguen al·legar ignorància dels fets. La lectura es fa en presència del senyor o el seu oficial i del comissari, i el notari dóna fe d'eixa lectura.

Una vegada formalitzats els requisits previs es procedeix al *registre i segrest de les armes*. La documentació relativa al segrest comença amb la data de l'escorcoll i la presentació de l'inventari,²⁰ abans de procedir a l'escorcoll pròpiament dit, efectuat casa per casa. La primera casa registrada s'anota amb la fórmula "primerament" o "*primo*", a continuació de la qual ve el nom del cap de família de la casa. Els apunts posteriors es registren amb la fórmula llatina "*item*" seguida també del nom del cap de família. S'especifica, a més el nombre d'armes de cada tipus que s'ha trobat en dita casa i l'estat en què es troben, amb més o menys detall. La informació recull des del material amb què estan fetes les armes, fins els detalls merament descriptius de les mateixes: si les espases es lliuren amb guarnició o no, si els punyals venen amb baina o sense ella; si les escopetes són ordinàries o de pedrenyal, si es presenten amb flascó i flasquillo; si les ballestes es conserven amb totes les seues parts (arbrer, corda, ferros, aljava, gafes, passadors...); si les armes estan trencades, o rovellades, o sense mànec; si son velles, xicotetes... Fins i tot, en certs casos, se'n fa constar la utilitat. Per exemple: "Ítem, en la casa de la viuda Sofayt, fonch atrobada una spasa ab miges guardes, stimada en sis sous, y un broquer molt vell, chich, stimat en sis sous".²¹

Al costat, amb formes més o menys elaborades, s'especifica amb lletres l'import en què es valoren les armes confiscades. En columna a la dreta, expressat en xifres romanes, hi figura de nou dit import per facilitar-ne la

¹⁹ El nom figura amb moltes variants a les diferents còpies dels documents, com ara: "Joan Ferrandis de Soto"; o com a "Juan Ferrándiz de Soto", o "Joan Fernández de Soto", entre d'altres.

²⁰ Com a exemple, aquest és el començament de l'inventari de Benaguasil: "Memorial de les armes axí offensives com defensives atrobades en la vila de Beneguazir y de les persones de qui se han pres, y de la valor de aquelles justa la stimació feta per los dits magnífichs Jurat e comissari". ARV, Real Cancelleria 564-I, ff. 95 v-96 r.

²¹ *Ibid.*, 562-I, f. 378 v.

posterior suma final. La quantia ve consignada en lliures, sous i diners²² tot i que, en alguns casos per als quals no hem pogut trobar una explicació, les armes han sigut valorades en reals castellans.

És rellevant subratllar el fet que, quan a una casa no es troba cap arma, també se'n deixa constància. Aquest últim punt és de vital importància per a l'estudi posterior de la documentació, ja que permet fer una anàlisi demogràfica prou fiable, car conté un elenc de totes les cases de moriscos de cada localitat i no solament de les cases on foren trobades armes durant l'escorcoll. En moltes de les cases escorcollades es dona informació personal sobre el cap de família o els individus que hi habiten, relativa a l'ofici, situació, procedència, edat, relació personal o, fins i tot, l'àlies amb què són coneguts.

Trobem de vegades situacions particulars que l'escrivà ha volgut consignar. Per exemple, en alguns casos, els moriscos caps de família es troben fora de casa quan té lloc el segrest, ja que la celeritat amb què aquest s'efectua des de la publicació de la crida (quatre hores) fa que molts d'ells no tinguen possibilitat de tornar a temps o ni tan sols se n'assabenten. Es el cas següent: "Ítem, en casa de Hierònym Navarro, dix sa muller que era fora de la vila y que portava una spasa y no se ha trobat arma alguna en casa".²³ Altres no són veïns del lloc en qüestió, sinó que en són només residents o estan de pas. En aquest cas, presumiblement es produiria un conflicte de competències, car la potestat del senyor sobre vassalls que no són seus és limitada. Tot i això, en tractar-se d'una ordre reial, estan obligats *de facto* a lliurar-les. Per exemple: "Joan Bimbili, barber de Petralva resident en Ribarroja, dona huna espasa, estimada en huyt sous".²⁴ És possible, per tant, que la fórmula utilitzada per a anotar el lliurament d'armes per part d'aquests individus, "dóna", indique que es tracta de moriscos que no són vassalls del senyor del lloc i sobre els quals aquest no té jurisdicció directa.

Al final de l'original de l'inventari de les armes segrestades a cada lloc, hom elaborà un resum dels tipus d'armes confiscades i del nombre d'armes de cada tipus, per facilitar-ne després el recompte total i la comprovació. Dita resolució no figura a les còpies dels documents.²⁵

Un cop finalitzat l'escorcoll, hi figura *l'ordre de custòdia de les armes i l'acceptació per part del senyor de dita ordre de custòdia*, compromentent-se a complir tot el que el rei ha manat al respecte de les mateixes i, de ve-

²² L'equivalència de les monedes és la que segueix: una lliura, equival a vint sous; un sou, equival a dotze diners; un real castellà, com indica Hamilton, tenia el 1562 un valor legal de 22 diners, tot i que el seu valor real (el que s'ha utilitzat per a fer la conversió en aquest treball) era de 23 diners. Earl J. Hamilton, *El tesoro americano y la revolución de los precios en España, 1501-1650*, Barcelona, Ariel, 1983, p. 125.

²³ ARV, Real Cancelleria 564, f. 105 r.

²⁴ *Ibid.*, f. 110 r.

²⁵ *Ibid.*, 562-I, f. 120 v.

gades, fins i tot fent-hi constar el lloc on les ha dipositades. El notari en dóna fe de què així s'ha esdevingut amb el seu segell de notari i davant dels testimonis. Així, el senyor d'Olocau declara: “Yo, don Alonso Vilaragut, confieso tener en el castillo de Olocau, en la torre [sic] de dicho castillo baixo, las armas desuso nombradas y entregadas a mí”.²⁶

Les armes confiscades són finalment dutes al Palau Reial, on té lloc la *comprovació, lliurament i recepció de les armes segrestades*. En primer lloc, Carlos Joan, alcaid del Real Palau, on es dipositaren les armes confiscades als llocs de moriscos de la Governació de València, recompta les armes que s'han portat per confirmar que coincideixen amb les contemplades a l'inventari signat pel notari. De vegades el recompte quadra amb l'inventari rebut, però d'altres hi ha divergències i l'alcaid indica als documents ambdues situacions. Una volta comprovades les armes i comparades amb les contingudes al memorial, el representant del senyor deixa constància d'haver-les lliurades i l'alcaid declara haver-les rebudes. De tot l'acte dóna fe de nou el notari davant dels testimonis. Les armes arribaran al Reial Palau aproximadament un mes després d'haver sigut segrestades: fins a eixe moment romandran sota el control del senyor o de la persona que haja declarat tindre-les en custòdia.

Finalment, es recull el *rebut del port de les armes*. El portador indica la quantitat rebuda, especificant a quins conceptes corresponen els diners. L'import variarà en funció del concepte que s'incloua dins el pagament (només port i lliurament de les armes o també dietes seues o de les atzembles) i de la distància que separa el Reial Palau del lloc des d'on són portades les armes.²⁷

RESULTAT DE L'ESCORCOLL ALS LLOCS DE CAMP DE TÚRIA

L'estudi s'ha centrat fonamentalment en l'anàlisi de les armes ofensives, ja que són les que ens donen una idea del nivell de perillositat real d'eixos moriscos, un dels arguments esgrimits per justificar-ne el desarmament. També s'han analitzat les armes defensives, però per raons d'espai no se n'inclouen les conclusions en aquest article. A més, ens ha permès conèixer algunes informacions i particularitats del procés.

A *Benaguasil*, la població més poblada de les estudiades amb 151 cases de moriscos, constitueixen un cas a banda el clan dels Abenàmirs, influent i

²⁶ *Ibid.*, 562-III, f. 1052 v.

²⁷ Per exemple: “*Dicta die*, lo dit Gonçalo del Rosal, *gratis, etc.* confessa haver hagut y rebut del dit magnífich pagador [quaranta] /cinquanta/ sous moneda real de València, és a saber, trenta sous per lo salari de les adzembles que han portat aquelles y vint sous per son salari de entregar y acompanyar aquelles”. *Ibid.*, 562-I, f. 358 v.

rica família morisca autòctona, que rep a l'escorcoll el tractament de "don". Els Abenàmirs protestaran pel segrest de llurs armes al·legant els privilegis de què gaudeixen, ço és, que són cavallers de Sa Majestat i que tenen permís per a portar armes. Demanaran també que s'alce acta pública de la seua protesta davant notari i dels corresponents testimonis. Potser el fet més remarcable (i únic en la documentació transcrita, tot i que ignorem si es donaren circumstàncies similars a altres poblacions del Regne) és que a Benaguasil l'escorcoll s'allargà dos dies, huit i nou de febrer. En arribar la nit del huit de febrer, tot i la serietat amb què comissari i representant dels senyors²⁸ diuen haver desenvolupat el seu treball, no s'ha pogut acabar la tasca per tractar-se d'un lloc molt poblat (parlem de 151 cases de moriscos, alguns dels quals estaven molt armats).

Del registre efectuat trobem que de les 151 cases escorcollades, a 109 s'ha trobat algun tipus d'arma ofensiva.²⁹ Conformen un total de 207,³⁰ de les quals 194 estan completes: la resta, incompletes o velles. El més comú entre els moriscos que posseeixen armes ofensives és tindre una espasa únicament, com és el cas de 37 dels veïns de Benaguasil. Pel que fa a les combinacions d'armes, la més habitual és la d'una espasa i un punyal, que es dóna en 16 ocasions. Si parlem d'armes de foc, 4 moriscos tenen arcabús (3 dels quals posseeixen també una ballesta i diferents armes blanques); un morisc posseeix una escopeta i altre una escopeta de pedrenyal (ambdós tenen també una ballesta, a més de diverses espases i punyals). En quant a les ballestes, se n'han trobat 15, que és una quantitat prou elevada (13 de les ballestes es troben en combinació amb altres armes, fonamentalment espases i punyals). Aquests 16 moriscos³¹ que posseeixen en combinació ballestes o armes de foc amb altra mena d'armes són els que tenen un arsenal més preocupant i digne de consideració, parant especial atenció a eixos 3 moriscos que tenen ballesta i arcabús i als 2 que tenen ballesta i escopeta (ordinària o de pedrenyal).

Menció a banda mereixen les armes confiscades a dos membres de la família Abenàmir: don Hierònym de Benàmir, les armes del qual foren valorades en 140 sous i comprenien una ballesta, 4 passadors, un flascó, un flasquillo, 3 espases i un punyal³² i don Johan de Benàmir, al qual li foren segrestades una escopeta de pedrenyal, una funda, un flascó i un flasquillo, una ballesta, 6 passadors, 2 espases i 3 punyals, arsenal que fou estimat en 230 sous.

²⁸ Recordem que Benaguasil és lloc de la Ciutat de València.

²⁹ Dos dels apunts resulten il·legibles.

³⁰ S'han descomptat els 75 passadors per evitar una xifra unflada i poc realista.

³¹ S'ha volgut destacar, en cursiva i per a totes les poblacions, el nombre últim de moriscos als quals es podia considerar com a millor armats.

³² Hem optat per no detallar les armes defensives a les descripcions dels arsenals individuals.

A Benissanó es troben els moriscos més armats de tota la comarca. L'estimació de les armes feta a Benissanó és, en general, prou elevada. Desconeixem si és degut a la qualitat objectiva de les mateixes, a l'apreciació subjectiva dels funcionaris encarregats de valorar-les o a algun tipus de pressió del senyor del lloc que podria busca la millor valoració per a les armes dels seus vassalls per a un hipotètic pagament de les mateixes. De les 120 cases escorcollades a 90 s'ha confiscat alguna peça de caràcter ofensiu.³³ De les 172 armes ofensives segrestades,³⁴ 116 es troben completes i la resta incompletes o velles. L'armament ofensiu de la majoria dels moriscos consisteix en només una espasa, arma que posseeixen 33 dels moriscos. Pel que fa a les combinacions, la més habitual és la d'una espasa i un punyal (17 ocasions). Ocupant-nos ara de les armes de foc, cal subratllar que a Benissanó no es registra cap arcabús. En canvi trobem 10 escopetes (un nombre elevat) i una escopeta de pedrenyal. Tots els moriscos que posseeixen una escopeta (ordinària o de pedrenyal) tenen també 1 o més espases (excepte un que només té eixa escopeta) i 2 tenen també una ballesta. En quant a les ballestes, els 6 moriscos als qui s'ha confiscat una ballesta tenen també altres armes, fonamentalment espases i algun punyal (excepte 2 que tenen, a més, escopeta i escopeta de pedrenyal). Per tant, a Benissanó hi ha 15 moriscos amb un grau d'armament que podem considerar important o perillós: són aquells que estan en possessió de ballestes, escopetes i escopetes de pedrenyal, sols o combinats amb alguna altra arma. Destaca entre ells, en primer lloc don Fernando d'Abenàmir qui, tot i pertànyer a tan conegut clan, no eleva cap protesta pel greuge al qual és sotmès.³⁵ El seu arsenal assoleix la important xifra de 17 lliures i 11 sous. Destacable és també l'import en què es valoren les armes confiscades a Seraphí Buçeta, estimades en catorze lliures i cinc sous.

A Riba-Roja han sigut trobades armes ofensives a 82 de les 83 cases escorcollades.³⁶ Se n'han trobat un total de 112,³⁷ de les quals 99 estan completes i la resta es troben velles o incompletes. L'arma més freqüent, amb molta diferència, és l'espasa sense acompanyament de cap altra arma ofensiva (57 dels moriscos). Cal destacar també que la combinació d'armes més habitual (a diferència de la resta de llocs, on predomina la combinació d'una espasa-un punyal) és la d'una espasa-una ballesta³⁸ (8 ocasions), seguida

³³ Dos dels registres són il·legibles.

³⁴ S'han descomptat els 38 passadors.

³⁵ ARV, Real Cancelleria 562-I, ff. 113 r i v.

³⁶ A *Riba-Roja* hi figuren dos moriscos que no són de la localitat però que lliuren llurs armes allà, tot i no ser vassalls del senyor del lloc. Com ja s'ha comentat, és possible que aquesta fórmula recollida a la documentació, "dóna", indique que el senyor no té jurisdicció directa sobre ells però que acaten l'ordre per provindre del propi monarca.

³⁷ S'han descomptat els 102 passadors.

³⁸ No s'ha tingut en compte la presència o absència d'aljaves ni passadors, considerats complements de la ballesta, sinó les ballestes mencionades de forma explícita.

de la combinació una espasa-una punyal (7 ocasions). Ocupant-nos ara de les armes de foc, cal subratllar que a Riba-Roja no es registra cap arcabús ni cap escopeta, sent l'arma més "perillosa" de les confiscades la ballesta, present en número de 14 (11 de llurs propietaris, a més de la ballesta tenen espasa i/o punyal i els 3 restants no tenen cap altra arma). En general, l'espectre armamentístic trobat a Riba-Roja és poc variat. Per tant, no hi ha cap arsenal que es pugui destacar. Subratllem, simplement, la presència d'onze moriscos que posseeixen ballesta combinada amb espasa i/o punyal, ja que la majoria dels moriscos d'aquest lloc només posseeixen una espasa.

A Vilamarxant han sigut trobades armes ofensives a la totalitat de les 74 cases escorcollades. Se n'han trobat un total de 221,³⁹ de les quals 205 estan completes. Es tracta d'arsenals complets i ben guarnits. Pocs són els moriscos que posseeixen únicament una espasa: només 8. La combinació d'armes més habitual és la d'una espasa-un punyal (19 ocasions), seguida de la combinació d'una ballesta-una espasa-un punyal (8 ocasions). Pel que fa a les armes de foc, cal subratllar que a Vilamarxant no es registra cap arcabús, però sí 2 escopetes ordinàries, una de les quals es troba en combinació amb una ballesta i diverses espases i punyals⁴⁰ (la qual cosa constitueix un arsenal gens menyspreable). Les ballestes són abundants, estant presents en número de 26. Tots els seus propietaris posseeixen a més altres armes. Són 24 moriscos que tenen al seu poder, almenys, una ballesta (2 d'ells en posseeixen 2) i a més de la ballesta tenen espasa (3 d'ells), espasa i punyal (17 d'ells), daga, espasa i punyal (un d'ells), espasa i llança (un d'ells) i punyal (un). A més, hi ha 3 propietaris de ballesta que no tenen cap altra arma. En general, l'espectre armamentístic trobat a Vilamarxant és variat i abundant.

Els arsenals més destacats d'aquesta població estan en poder de Luis Boni Major (2 espases, 4 punyals, una ballesta, una aljava i 18 xaras, valorat tot en 210 sous), Miguel Noas (4 espases, 4 punyals, un flascó, una aljava, una escopeta, una ballesta, 8 passadors i borsa d'escopeta, estimat en 194 sous) i Luis Cospi (2 visarmes, 2 ballestes, 2 aljaves, 2 espases i un punyal, valorat en 180 sous). Per tant, parlem de 25 moriscos amb armes "sospitoses" (ballestes i escopeta), tot i que com s'ha comentat es tracta en general d'una població prou armada i on de l'estimació feta de les armes resulten imports prou elevats.⁴¹

A Bètera, de les 124 cases escorcollades a 104 s'ha trobat alguna arma de caire ofensiu. En total són 170 armes ofensives segrestades,⁴² de les

³⁹ S'han descomptat els 149 passadors.

⁴⁰ L'altra ballesta es troba en combinació amb una espasa.

⁴¹ S'ha d'assenyalar la particularitat que un dels moriscos és identificat com el "nieto de Xuxa", cosa poc freqüent ja que, normalment, la determinació del parentiu arriba només a la relació pare-fill.

⁴² S'han descomptat els 19 passadors.

quals 159 estan completes. L'arma més freqüent és l'espasa, sense acompanyament de cap altra arma ofensiva (51 moriscos). Després, la combinació més habitual és la d'una espasa i un punyal (11 ocasions). Pel que fa a les armes de foc, cal subratllar que a Bètera no es registra cap arcabús i només troba una escopeta, la propietària de la qual (la vídua de Gita) només té, a més de l'escopeta, una espasa. Resulta curiós que l'única escopeta del lloc estiga en mans d'una dona i vídua. Les ballestes són prou nombroses, assolint el número d'onze. Llurs propietaris, a més de la ballesta tenen espasa i/o punyal (excepte un que no té cap altra arma). L'únic destacable és l'arsenal de Miguel Fotafa, valorat en 90 sous i format per 2 ballestes, 3 espases, una aljava i 3 tirs. Per tant entre els 124 moriscos de Bètera hi ha 12 amb un grau d'armament lleugerament superior a la resta de veïns, però molt lluny de poder ser considerats un perill (llevat potser del ja esmentat Miguel Fotafa): es tracta dels propietaris de ballesta i la de l'escopeta, ja que la majoria dels moriscos d'aquest lloc només posseeixen una espasa.

És remarcable l'escorcoll fet a casa de Marjar, on part de les armes que aquest declara (l'espasa i el punyal) estan a ca l'espaser per ésser reparades i no es lliuren. La pregunta que ens formulem és què passa amb eixes armes, si foren posteriorment entregades o es deixà córrer una vegada marxaren els comissaris. Especial interès desperta l'escorcoll realitzat a casa de la vídua d'Ayq, on l'amo de la casa, Salvador Jut, no es troba a la mateixa tot i haver sigut vist per molts veïns la nit anterior. Aquest morisc ha desaparegut malgrat el pregó efectuat pel comissari prohibint l'eixida dels nous convertits fins que no s'haguera formalitzat l'escorcoll: "*Enterogando por el amo de la casa dónde estaba, que se llama Salvador Jut, respondieron que no estaba en casa, que s'era hido y que la noche antes, quando se hizo el pregón, le vieron muchos en el dicho lugar*".⁴³ Un altre apunt que mereix ser estudiat és el registre fet a casa de Pedro Manget, de qui es diu que és "marido de la Mal Foraji". Aquesta informació es dona normalment referida a les dones, de les quals sí que es fa constar de qui són mullers o vídues, però no dels homes

A Nàquera només s'han trobat armes ofensives a 17 de les 32 cases escorcollades: se n'han trobat un total de 23, de les quals 15 estan completes. L'espasa i el punyal són les úniques armes presents a la població i en 2 ocasions trobem la combinació una espasa-un punyal. Més que d'"arsenals", a Nàquera s'hauria de parlar d'"armes", simplement. Només Joan Receptor posseeix 2 espases completes. En conclusió, les armes segrestades a Nàquera són poques, de poca qualitat, i es troben en prou mal estat. A l'inventari realitzat a Nàquera hi ha apunts molt curiosos: de vegades s'explica quin ús es donava a les armes confiscades, en molts casos un ús domèstic

⁴³ *Ibid.*, 562-I, ff. 31 v-32 r.

molt allunyat d'intencions bel·licoses, que denotava el mal estat en què es trobaven: “Ítem, en la casa de Joan Mofrech, foren atrobades dos spasses, la una guarnida y ab totes guardes, stimada en vint sous, y una altra sens bayna, molt sotill, stimada en cinch sous, y una cervellera en què daven segó a gallines”.⁴⁴ A més, algunes de les armes, com ja s’ha comentat i per motius que no hem pogut esbrinar, venen estimades en reals castellans en lloc de sous, lliures i diners. Cal comentar també que en aquest inventari es fa constar el preu per a cada peça trobada –a més del preu total–, la qual cosa permet saber el valor que es donava a cada arma per separat.

A Serra s’han trobat armes ofensives a 34 de les 36 cases escorcollades. Se n’han trobat un total de 74 armes ofensives, de les quals 66 estan completes. El més habitual entre els moriscos d’aquest lloc és tindre una espasa i un punyal (11 ocasions). Pel que fa a les armes de foc cal subratllar que a Serra sí s’ha trobat un arcabús, però en canvi no hi ha cap escopeta. Es tracta, tanmateix, d’un arcabús vell i en mal estat, que no ve acompanyat de cap altra arma ofensiva completa. Les ballestes estant presents en número de 3. Els 2 propietaris posseeixen, a més, altres armes ofensives (ganivets, espases, matrassos⁴⁵). El millor arsenal de Serra amb diferència és el que pertany a Alexandre Corcux, estimat en 90 sous i que consisteix en 2 ballestes, 3 espases, una aljava, 8 passadors, un matràs i un ganivet de mont.

Pel que fa a la *baronia d’Olocau*, que comprèn els llocs d’Olocau, Gàtova i Marines, val a dir que don Alonso de Vilaragut, el senyor, només hi serà present a l’escorcoll efectuat a Olocau, mentre que a Marines i Gàtova el representaran els alcaids de dits llocs. Les armes de les tres poblacions, però, seran totes lliurades a don Alonso per a que les tinga en custòdia fins que siguin portades al Reial Palau. Menció a banda mereix el recompte de Marines, on no apareix en molts casos el nom complet dels moriscos i, a més, hi figuren alguns noms musulmans, fet únic en els inventaris estudiats per a aquest treball. A més, totes les armes segrestades a la localitat són de caire ofensiu.

A Marines s’han trobat armes ofensives a 41 de les 43 cases escorcollades, en concret 77 armes, de les quals 74 estan completes. El més comú entre els moriscos de Marines és tindre només una espasa, com és el cas de 12 veïns del lloc. La combinació d’armes més habitual és la d’una espasa-un punyal (8 ocasions). És significatiu el fet que totes les armes segrestades a aquest lloc són de caire ofensiu. Pel que fa a les armes de foc, cal subratllar que a Marines no es registra cap arcabús, però sí 8 escopetes ordinàries, que són moltíssimes per a una població tan reduïda. Els seus propietaris, a

⁴⁴ *Ibid.*, f. 379 v.

⁴⁵ No s’ha aconseguit esbrinar (per no existir cap còpia prou intel·ligible) si als inventaris conservats hi figura anotat el terme “matràs” o “marràs”, ja que totes dues són armes ofensives susceptibles de ser trobades i segrestades durant l’escorcoll.

més de l'escopeta tenen tots una espasa (un d'ells té també un punyal i altre una ballesta). Els moriscos que tenen escopeta no tenen ballesta, i viceversa (excepte un veí que posseeix tant ballesta com escopeta). Les ballestes també són abundants, estant presents en número de 8. Gairebé tots els propietaris de ballesta posseeixen a més altres armes, generalment espasa i/o punyal. Un d'ells té 2 ballestes. L'arsenal més complet és el confiscat a Marcheni, valorat en 180 sous i compostat per una escopeta, un flascó, un flasquillo, una ballesta i una espasa. Per tant, entre els 43 moriscos de Marines destaquen les armes confiscades als 15 moriscos que posseeixen alguna ballesta i alguna escopeta acompanyades de espases i punyals. Parlem de 15 *moriscos* amb armes "sospitoses", tot i que es tracta en general d'una població ben armada i on la valoració de les armes és prou alta.

A Gàtova s'han trobat armes ofensives a 21 de les 22 cases escorcollades. Se n'han trobat un total de 33 de les quals 31 estan completes. Estem parlant, doncs, d'un arsenal en prou bon estat. El més habitual entre els moriscos d'aquest lloc és tindre només una espasa (11 veïns). No hi ha cap combinació d'armes que destaque per damunt de la resta. Pel que fa a les armes de foc cal subratllar que a Gàtova no es registra cap arcabús, però sí 4 escopetes ordinàries (3 dels seus propietaris, tenen també una espasa). Són moltes per a un lloc tan xicotet. Les ballestes estant presents en número de 3 i els 3 propietaris posseeixen, a més, una espasa. Cap dels moriscos que té escopeta té ballesta, ni viceversa. Cal destacar l'arsenal de Francès Cacho Major, estimat en 120 sous, que posseeix una ballesta, 2 espases, un punyal, 17 passadors i una aljava. En conclusió, el ventall d'armes trobat a Gàtova és variat i abundant si el comparem amb la resta de poblacions estudiades. Entre els 22 moriscos de Marines destaquen les armes confiscades als 7 *moriscos* que posseeixen alguna ballesta i alguna escopeta, acompanyades fonamentalment d'espases.

A Olocau s'han trobat armes ofensives a 28 de les 29 cases escorcollades: se n'han trobat un total de 52,⁴⁶ de les quals 59 estan completes. El més comú entre els moriscos d'Olocau és tindre només una espasa (10 veïns del lloc). Pel que fa a les combinacions d'armes, la més habitual és la d'una espasa-un punyal (8 ocasions). Si parlem d'armes de foc, cal subratllar que a Olocau tampoc es registra cap arcabús, però sí 4 escopetes ordinàries, que són moltes per a una població de 29 cases. Els seus propietaris, a més de l'escopeta tenen espasa i/o punyal. Les ballestes estan presents en número de 6, i tots els propietaris (excepte un) tenen, a més, espasa i/o punyal. Com ja hem vist que succeïa a altres poblacions, els moriscos que tenen escopeta no tenen ballesta i viceversa. L'arsenal més complet és el confiscat a Francisco Calbo, valorat en 120 sous i consistent en una esco-

---

⁴⁶ Se'ls han restat els 3 passadors.

peta, un flascó, un flasquillo, un punyal i 2 espases. En conclusió, de les 29 cases de moriscos d'Olocau, destaquen les armes confiscades als 10 moriscos que posseeixen alguna ballesta i alguna escopeta acompanyades de espases i punyals. Es tracta, en general, d'una població ben armada, on un terç de les cases posseeixen armes de foc o ballesta.

La taula 3 ens ofereix un resum del resultat de l'escorcoll i de les armes segrestades a cada lloc de moriscos.

Taula 3. Tipus d'armes ofensives per localitat

Població Recompte	BENAGUASIL	BENISSANÓ	RIBA-ROJA	VILAMARKANT	BÈTERA	NAQUERA	SERRA I RIA	GÀTOVA	MARINES	OLOCAU
Nº cases morisques	151	120	83	74	124	26	36	22	43	29
Cases amb armes ofensives	109	90	82	74	104	17	34	21	41	28
Total armes ofensives ⁴⁷	207	172	112	221	170	23	74	33	77	52
Total ofensives completes	194	116	99	205	159	15	66	31	74	49
Escopetes	2 ⁴⁸	11	-	2	1	-	-	4	8	4
Arcabussos	4	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Ballestes	15	6	14	26	11	-	3	3	8	6
Espases	108	96	83	99	100	17	35	23	48	28
Punyals	65	45	12	72	32	6	22	-	12	14
Dagues	3	5	-	11	8	-	1	1	-	-
Armes enastades ⁴⁹	7	3	-	3	-	-	-	-	1	-
Altres ⁵⁰	3	6	3	8	18	-	12	2	-	-

Per poder estimar millor la qualitat dels arsenals requisats a la comarca s'ha fet un càlcul del valor mitjà dels mateixos, a cada població i en xifres

⁴⁷ Inclou armes completes, incompletes i velles. No s'inclouen aljaves, passadors, flascons, flasquillos, xares, tirs, ni fundes.

⁴⁸ Una d'elles, de pedrenyal.

⁴⁹ Inclou llances, llancetes, llançons i similars.

⁵⁰ Inclou ganivets, ganivets de mont, esgrimes, matrassos/marrassos, dards, rascadors, motlles, muntants, etc.

globals. Per a tal efecte, s'han sumat els imports totals de les armes de dita població i s'han dividit entre el nombre de cases de dita població, incloent-hi les cases buides. La xifra que ens dóna, si més no, permet fer-se una idea del grau d'armament del lloc en qüestió comparativament amb la resta de localitats. Les quantitats, com prèviament ho ha fet la dissecció de les dades, ens fan parar especial atenció a les valoracions corresponents als llocs de la baronia d'Olocau, que junt amb Vilamarxant ofereixen els imports més alts (Taula 4).

Taula 4. Estimació mitja dels arsenals per casa

<i>Població</i>	<i>Cases</i>	<i>Sous totals població</i>	<i>Mitjana sous/casa</i>
1. Benaguasil	151	2.343,00	15,52
2. Benissanó	120	2.662,42	22,19
3. Marines	43	2.215,00	51,51
4. Nàquera	26	326,25	12,55
5. Olocau	29	867,00	29,90
6. Riba-Roja	83	1.245,50	15,01
7. Serra i Ria	36	488,08	13,56
8. Vilamarxant	74	3.296,25	44,54
9. Bètera	123	1.366,50	11,11
10. Gàtova	22	828,00	37,63
TOTAL	706	15.638,00	22,12

CONCLUSIONS

Pel que fa a les conclusions que estem en condicions d'oferir una volta finalitzat l'estudi dels documents, aquestes giren al voltant de dues idees:

En primer lloc, considerem que la documentació produïda arran del desarmament de moriscos de 1563 és una mostra més de la connivència entre el rei i el Regne (representat en aquesta ocasió per la seua noblesa) malgrat les conjunturals (i freqüents) discrepàncies entre ambdós. Una tensa relació que es mou entre la confluència d'interessos i la defensa de la pròpia postura: la imposició de la figura d'un comissari reial a terres de senyoriu per a supervisar l'escorcoll és una mostra de la desconfiança del rei envers la lleialtat dels seus nobles, senyors de moriscos, més inclinats a defensar els interessos dels seus vassalls (que en definitiva són els seus propis) que a complir fidelment les ordres reials. Una altra pinzellada de les tenses relacions que mantingueren monarca i senyors és el to utilitzat a les cartes enviats als nobles amb les instruccions secretes que s'havien de seguir en el desarmament: eixes amenaces més o menys vetllades que els fa el monarca, la pena pecuniària que se'ls imposarà si desobeeixen l'ordre

reial i no vetllen pel seu compliment, la referència a la “confiança” que Sa Majestat té d’ells... Aquestes circumstàncies fan encara més valuosa l’elecció per part de Felip II dels qui haurien de ser els protagonistes del desarmament: d’una banda, els senyors, car els moriscos als que s’ha de desarmar són vassalls seus i es troben a llocs de la seua jurisdicció; d’altra banda els comissaris reials, representants de l’autoritat reial al lloc i encarregats de vigilar que els senyors dugueren a terme el desarmament segons les instruccions rebudes sense immiscuir-se en les seues competències. Un equilibri molt difícil d’aconseguir.

El protocol de desarmament que dibuixa la documentació és sumament interessant i complex. Quan finalment, després d’anys de disquisicions i projectes no culminats, Felip II pren súbitament la decisió de desarmar de forma general tots els moriscos valencians, ràpidament es posa en marxa un complex i poderós engranatge que mourà les institucions més importants de la Monarquia i el Regne, des del propi monarca al Consell d’Aragó, passant pel Virrei o els membres de l’Audiència, amb l’objecte d’aconseguir efectuar el desarmament amb la major celeritat possible. Una vegada presa la decisió Felip fa arribar la pragmàtica i les ordres pertinents a don Alonso de Cardona, duc de Sogorb, qui en la seua condició de virrei de València serà l’encarregat de fer efectiu el desarmament al Regne. Aquest, en nom del rei, notifica la comissió als comissaris reials designats de forma extraordinària per a dita missió, donant-los també instruccions precises. Al mateix temps el rei envia una carta secreta a cada senyor de moriscos amb la comunicació de la decisió (amplament justificada⁵¹), demanant-los discreció i exhortant-los a complir els manaments reials amb sotils amenaces. La comissió és presentada pel comissari al senyor, i després de l’acceptació d’aquest i de la publicació de la crida per informar a la població afectada, procediran a la realització conjunta del desarmament. Casa per casa aniran efectuant el registre i prenent nota de totes les armes ofensives i defensives segrestades, del seu preu estimat i de l’estat en què es troben. El senyor acceptarà l’encàrrec de custodiar-les sense disposar d’elles ni actuar fins que se li indique què s’ha de fer amb les armes. Posteriorment seran portades al Reial Palau, on l’alcaid les recomptarà per comprovar que estan totes les que figuren a l’inventari i no s’han perdut pel camí, ni han anat a parar a les mans equivocades. Hem observat que en moltes ocasions es produeixen desfases discretes entre les armes que haurien de lliurar-se i les que realment es lliuren. Ignorem si algú se les quedà o si es perderen, o simplement es tracta d’una errada de recompte. Finalment, l’alcaid procedirà al pagament del port i lliurament de les armes al portador.

---

⁵¹ No oblidem que el rebuig inicial dels senyors a aquesta mesura condicionarà els moviments reials, que buscaran argumentar el millor possible la seua decisió i amenaçar els senyors per compel·lir-los a complir els seus manaments.

De tot aquest protocol se'n deixa constància per escrit davant notari com és ordre del rei, qui vol assegurar-se que els seus manaments siguen seguits. Felip II no va deixar cap fil solt, i en el termini d'un mes des de la comunicació de la decisió al virrei i de 4 hores des de la publicació de la crida a la plaça pública dels llocs s'inicià i finalitzà el segrest de les armes amb calma i prudència. En acabar l'execució, Felip II felicità el duc de Sogorb per la diligència amb què s'havia efectuat el desarmament, després del qual els moriscos aniran "més recatats" i es viurà amb més seguretat al Regne.

L'estudi d'aquest marc normatiu en què es desenvolupa el procés de desarmament revela com va ser d'acurat i primmirat cadascun dels moviments reials, cada maniobra, puix el rei és plenament conscient que necessita de l'aquiescència dels poders fàctics del Regne per dur-lo a terme si vol estalviar-se problemes i minimitzar-ne el rebuig. El precedent del frustrat desarmament dels moriscos aragonesos en la dècada dels 50,⁵² que s'intentà fer a través de la Inquisició i que provocà un devesall de protestes dels senyors d'aquest Regne, profundament disgustats per la intromissió del Sant Ofici en llocs de la seua jurisdicció, va fer plantejar-se Felip II la necessitat de comptar amb aquesta col·laboració senyorial. Eixa participació dels senyors serà una de les claus per a "l'èxit" del desarmament al Regne de València, entenent com a èxit no tant la quantitat d'armes confiscades com la nul·la oposició que la mesura suscità (no tenim notícia documental de llocs on es donaren rebel·lions o conflictes).

Tot i la forçada col·laboració nobiliària, no hem d'oblidar que es tractà d'una autèntica demostració de poder de la monarquia hispànica davant dels senyors valencians, les reivindicacions dels quals no foren escoltades sinó quan el desarmament ja s'havia efectuat. L'autèntic mèrit de Felip II rau en aconseguir que, malgrat eixe descontent, els senyors accedisquen a fer acomplir l'ordre reial als seus territoris. Per evitar dificultats en l'execució del desarmament, Felip II deixarà que siguen els dirigents naturals del Regne, els propis senyors, els que realitzen les requises. L'ordre ve del monarca, sí, però és en última instància el senyor, qui té l'autoritat sobre els seus vassalls, qui els compel·leix a seguir els manaments reials. La resistència dels senyors serà una resistència legal,⁵³ però no violenta. S'evita d'aquesta manera un possible "conflicte de competències", puix el rei es guardarà sempre, en la mesura de les possibilitats, d'usurpar la jurisdicció senyorial.

---

⁵² A Aragó, territori amb una consciència foral major que la valenciana, els senyors no toleraren eixe atropellament de les seues prerrogatives. Als anys 70 tindrà lloc una reactivació del desarmament a aquest Regne, que es realitzarà en aquesta ocasió de la mà dels senyors però sense la presència de comissaris reials. El balanç del mateix ens mostra una execució poc efectiva.

⁵³ Ens referim ací a eixes ambaixades senyorials encarregades de portar al rei llurs reivindicacions.

En segon lloc, l'estudi acurat de la documentació ens ha permet concloure que el balanç de la requisita d'armes és molt pobre: s'han recomptat molt poques armes de foc i ballestes, i de la resta de les armes lliurades moltes consten com a velles i deteriorades. No estem en condicions de fer extensives aquestes conclusions a la totalitat del Regne de València a falta d'un estudi de major abast i pretensió, però per a l'àmbit geogràfic que ens ocupa, la comarca de Camp de Túria, el perfil armamentístic del morisc mitjà no passa de la possessió d'una espasa, o com a molt d'una espasa i un punyal, que és la combinació més freqüent. Les armes que impliquen un grau d'armament major, que són les ballestes i les armes de foc, són escasses i moltes vegades apareixen lligades a una altra realitat ben diferenciada: el morisc de dubtosa reputació que posseeix un arsenal que alça sospites sobre les seues intencions,⁵⁴ o bé a moriscos benestants que, com en el cas dels Abenàmirs, posseeixen armes prou superiors a les del conjunt de la població en qualitat i nombre.

La principal dificultat que hom troba a l'hora de valorar els resultats de la investigació és que no tenim cap referència per a comparar, perquè com ja s'ha dit, es tracta de la primera aproximació que es fa a aquesta documentació, almenys en un àmbit geogràfic d'aquestes dimensions. Si bé suposem que podríem comparar les xifres globals obtingudes de l'anàlisi de les armes confiscades a les poblacions que hem treballat amb les dades globals de les resolucions de les armes trobades a la resta de poblacions del Regne,⁵⁵ dita comparació ens donaria una idea de la quantitat d'armament, però no ens permetria conèixer la qualitat ni l'estat del mateix. Tampoc podem saber per eixes resolucions⁵⁶ el nombre de cases escorcollades a cada lloc: no té el mateix significat que se segresten 100 espases a una població de 120 cases de moriscos que a una altra de 25 cases. Per tant, les xifres per sí mateixes, obviant el context, no tenen molt de significat.

En eixe sentit s'ha fet en aquest treball un esforç de contextualització, de dotar de significat a eixos números. L'estudi fet parla d'unes armes poc nombroses, velles, deteriorades, incompletes, poc valorades, que inclús al-

⁵⁴ És el cas de l'arsenal requisat, per exemple, a Seraphí Buçeta: "*Hallaron tres escopetas con un fl[il]asco y flasquillo y un [il-legible] de flasco con su flasquillo, una ballesta con sus gafas sin cuerda, tres espadas, un punyal y un molde de [puntas?] con dos rascadores, una lança. Fueron estimadas XIII L, V s*". Real Cancelleria 562-I, f 115 v.

⁵⁵ No hem tingut ocasió encara de fer la comprovació, però donat que a totes les poblacions analitzades (i a alguna més que s'ha analitzat però no s'ha inclòs en aquest treball, com ara Domenyo o Loriguilla) existeix un resum al propi document original dels tipus i quantitats d'armes en acabar l'escorcoll, suposem que aquesta comparació seria possible.

⁵⁶ Dites resolucions o resums de les armes trobades a un lloc contenen només el tipus i el total de les armes segrestades a dita població: tantes espases, tants punyals, tantes cervelles...

gunes vegades s'usaven com a part de l'aixovar domèstic. Es desmunta així la teoria d'uns moriscos conscients de la seua vulnerabilitat i inferioritat legal i numèrica i que veien en la possessió d'armes la seua millor defensa front a les agressions dels cristians vells.

Tampoc casen els resultats amb la descripció que de sí mateixos donaven els propis conversos en les seues presumptes conspiracions amb els musulmans de l'exterior, i que els dibuixava com a una força de xoc formada per milers d'homes ben armats i disposats per a entrar en combat en qualsevol moment. On estan eixes armes? Pretenien lliurar batalla amb espases rovellades i ballestes incompletes?

A jutjar pels tipus d'armes trobades en les cases escorcollades a Camp de Túria (majorment armes velles, pobres o altres destinades a ser usades en defensa pròpia en cas d'atac), el perfil del morisc armat que se'ns dibuixa és molt tènue. Podem afirmar que són comptats els casos en què trobem arsenals dignes de consideració, generalment en mans de les elits morisques més aviat que de perillosos bandolers. Poques són també les escopetes de pedrenyal, escopetes, arcabussos i demàs armes utilitzables amb dubtoses intencions, que eren les que realment preocupaven a l'autoritat reial, com mostra el resum recollit a la pròpia documentació del desarmament: el recompte últim del notari Armengol contingut al primer dels llibres de la documentació original, citat per Danvila, no parla d'espases, punyals o ganivets, sinó d'armes de foc i ballestes.⁵⁷ Tot i la pobresa última del balanç de les requisés, cal plantejar-se quina va ser la incidència final d'eixe desarmament en el desenvolupament d'alguns dels esdeveniments crítics que tindran lloc uns anys després: què hauria passat, per exemple, a la guerra de Granada⁵⁸ si no s'haguera desarmat els moriscos valencians? Hauria sigut diferent el desenllaç del conflicte d'haver tingut els seus "compatriotes" la possibilitat de prestar-los recolzament armat, per minso que fóra?

Les presents conclusions no poden establir-se, ni molt menys, com a definitives. S'ha de tindre en compte que no tenim notícies prèvies de l'armament que posseïen els cristians nous: no sabem si el lliuraren tot, o si alguns moriscos tingueren temps d'amagar les armes que més s'estimaven i per això el balanç del desarmament és tan limitat. Sebastià Garcia Martínez parla de la "*probada ineficacia del desarme de 1563, de la que las pragmáticas como la de 7 de junio de 1586, puesta en ejecucion por Aytona, son*

---

⁵⁷ "Suma universal de las ballestas y scopetas entre las cuales hay algunos arcabuzos, las cuales ballestas scopetas y arcabuzos stan scritas en los preinsertos inventarios y son las siguientes, a saber es: ballestas, IIIMCCCCCLIIII. Scopetas y arcabuzos, CCCXXIIII" M. Danvila, "Desarme de los moriscos en 1563", *BRAH*, t. X, 1887, p. 274.

⁵⁸ Emilia Salvador, *Felipe II y los moriscos valencianos: las repercusiones de la revuelta granadina (1568-1570)*, Valladolid, 1987.

–y fueron– testimonio conspicuo”.⁵⁹ No tenim la gosadia de valorar globalment el desarmament sense haver transcrit i estudiat els inventaris d’armes de la resta de llocs de moriscos del Regne, sinó que pretenem exposar unes conclusions el més rigoroses possibles extretes de la documentació, treballada amb serietat i que ofereix un balanç prou minso de l’armament morisc.

---

⁵⁹ Sebastià Garcia Martínez, *Bandolers, corsaris i moriscos*, València, 1980, p. 58.